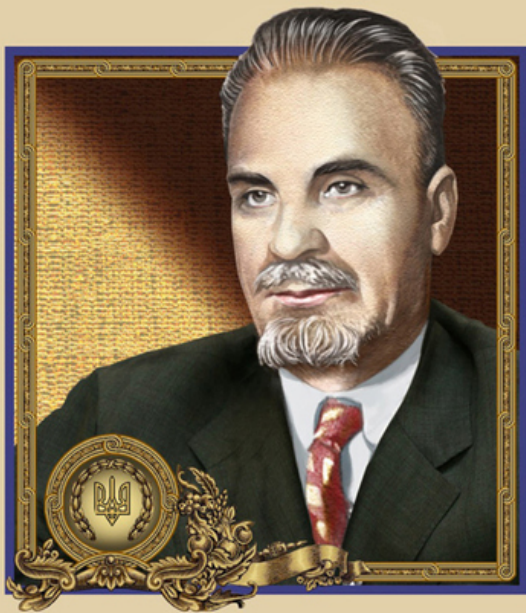

ВОЛОДИМИР
ВИННИЧЕНКО

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

Юлія Тагліна
Володимир Винниченко
Серія «Знамениті українці»

Текст предоставлен правообладателем
http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=5014734
Володимир Винниченко: Фоліо; Харків; 2010
ISBN 978-966-03-5059-5

Аннотация

Володимир Винниченко – неординарний політик, блискучий оратор, автор трьох перших Універсалів Центральної Ради, голова уряду УНР, потім голова Директорії і при цьому видатний письменник і драматург, який вніс неоціненний вклад у розвиток української літератури ХХ ст. І хоча у 1920 р. Винниченко був змушений покинути Україну й опинився в еміграції, він і за кордоном продовжував творити: на сценах багатьох країн Європи ще багато років ставили його п'єси.

Содержание

* * *

4

Конец ознакомительного фрагмента.

34

Юлія Тагліна

Володимир Винниченко

* * *

Володимир Винниченко – яскрава, непересічна, багатогранна особистість. Здається, його життя вистачило б не на одну людську долю! Письменникові судилася незвичайна доля, сповнена як перемог, так і трагічних моментів. Передусім трагічною є історія його художньої спадщини, яка надовго була вилучена з культурного обігу. Проте сьогодні нас дивують яскравість образів та оригінальність ідей, що притаманні творам Володимира Винниченка.

Хто ж він такий – Володимир Винниченко? Неординарний політик, який умів аналізувати найменші зміни в суспільному житті та прогнозувати його розвиток – можна так характеризувати Володимира Винниченка. Або сказати інакше: відомий письменник-новатор, драматург, який вплинув на розвиток українського театру, шокував читачів своєю відвертістю та поглядами на життєвий устрій, митець. Чи побачити людину – сильну, рішучу, справжнього бунтаря, зі складним особистим життям, вимушеного стати емігрантом, незважаючи на те, що свої сили, ідеї, розум – усе віддавав задля блага Батьківщини. Його життя захоплює, немов аван-

турний роман, і, безумовно, важко уявити собі Україну першої половини ХХ століття без Володимира Винниченка.

Володимир Винниченко народився 16(28) липня 1880 року в Єлисаветграді Херсонської губернії.

Батько Володимира, Кирило Васильович, як розповідав потім сам Винниченко, не був заможною людиною й заради заробітку їздив із своїм братом «чумацьким шляхом» по сіль. Під час таких мандрів Кирило Винниченко й познайомився із власницею заїжджого двору – вдовою Євдокією Онуфріївною, з якою незабаром й одружився. Вона вже мала трьох дітей (дочку та двох синів) від двох попередніх шлюбів.

Дитинство Володимира Винниченка, як згадувала про це його мати, розпочалося в маленькій хаті з двором та садком. Сарай, у якому тримали коня та зерно, будівля, де жили постояльці – це все, що було у дворі.

Проте Володі було замало цього двору. Йому взагалі було всього замало, він відчував нестримну жагу до життя, не знаючи страху перед небезпекою. Так, одного разу мчав він верхи попереду табуна. І це мало не закінчилося трагедією: нажаханий чимось кінь скинув хлопчика. Тільки дивом інші коні не зачепили Володимира копитами. Та хіба це могло його зупинити, якщо ризик додавав життю яскравих фарб? І Володя перепливає великий ставок, а взимку мчить на ковзанах півсотні кілометрів до сусіднього містечка.

Сильний та незалежний, здавалося, він не знав ніяких пе-

решкод ні в чому. До того ж і розумом хлопчик вирізнявся поміж інших дітей: швидко навчився читати, бавлячись з афішами, які приносив з друкарні його старший брат, мав добру пам'ять. Звичайно, він не міг не користуватися тією перевагою, яку мав над іншими. Батьки його чи не кожного дня вислуховували скарги сусідів на їхнього сина. Але Володя не звертав уваги на покарання: сьогодні батьки його покарають, а на завтра зранку він вже сидить у своїй таємній схованці – над ворітьми подвір'я. Там була дерев'яна скриня, у якій і любив сидіти малий розбишака. Він не просто ховався там, а пильно слідкував із неї за тим, що відбувається навколо.

Наприклад, проходить хтось із дітей, нічого не підозрюючи, повз хлопчика, несе щось смачне, а Володя зненацька нападає на нього! Як у казці про Солов'я-Розбійника, він вимагав данини. Щоправда, ніколи не забирав усього, а якщо налякана дитина дуже плакала, то й зовсім віддавав усе назад. Не солодощів бажав Володя, а відчуття власної влади: хочу – відбираю, хочу – милую.

Навіть у селі, куди його відвозив час від часу батько, маленькому розбишаці всі потурали: а як же, він же був найменшенький! Брати й сестри, дядьки, дід та баба – усі намагалися йому догодити. Тож його бажання верховодити, відчуття власної сили та влади й тут не зустрічало опору.

Згодом В. Винниченко втілював свої особисті риси в багатьох персонажах, більшості яких був притаманний дух

спротиву, бажання чинити наперекір, порушувати норми загальноприйнятої моралі.

Спогади рідних письменника свідчать про те, що оповідання «Федько-халамидник», написане 1912 року вже в еміграції, містить автобіографічний елемент. Це можна побачити у подробицях обставин дитинства головного героя. «Наче біс який сидів у хлопцеві!... Спокій був його ворогом...» – так змальовував В. Винниченко Федька-халамидника, тобто самого себе.

Самому В. Винниченкові, як і його героєві Федьку, були до вподоби ризиковані розваги, прагнення гострих відчуттів, відчайдушно-веселий бешкет, незвичайні вчинки, які ошелешують дорослих. Яка широка натура, яка горда затятість, спритність, навіть зухвальство! Усе це приваблює в образі Федька, так само, як і його надійність, готовність узяти на себе чужий «гріх», не ховаючись за інших. Таким був і сам письменник: руйнівник стандартів і правил, гордовитий, імпульсивний та честолюбний.

У семирічному віці Володимира віддали до народної школи. Шкільна наука приваблює хлопця, жага до навчання в нього така ж сильна, як і до інших виявів життя. Легко опановуючи знання, він завжди був першим учнем у класі. Саме тому його вчителька переконала батьків Володі в тому, що він повинен навчатися далі. Батьки погодилися – і Володимир, щоб здобути середню освіту, вступив до чоловічої гімназії.

Учні гімназії переважно були дітьми заможних батьків, які могли собі дозволити сплачувати за навчання доволі велику суму. Батьки ж Володимира насилу знаходили гроші, щоб заплатити за кожен наступний семестр навчання сина, інколи вони навіть не встигали платити своєчасно. Найімовірніше, якби не допомога старшого брата Андрія, навчання хлопця закінчилося б досить швидко.

Винниченкові пощастило, і він мав змогу вивчати історію, фізику, іноземні мови, географію, навіть відвідувати уроки співу й гімнастики. Але ставлення до нього в гімназії з боку учнів завжди було зверхнім. Ким він був в уявленні однокласників? Хлопцем з незаможної родини, який завжди розмовляв українською, що на той час сприймалося як доказ його приналежності до соціальних низів.

Не раз він чув у гімназії образливі дорікання: «Мы тебя учим на чиновника, а не на свинопаса». Але це чув той самий хлопець, який з дитинства звик боротися й перемагати. Володимир завжди відчував свою внутрішню перевагу, то ж як він мав реагувати на презирливі погляди, на таку зневагу до всього, що було його життям? Звісно ж протестом! Винниченко, навмисно загострюючи конфлікт із деякими учнями та вчителями, демонстративно розмовляв українською та пишався своїм походженням.

У цей же час він починає цікавитися літературною творчістю. Уже за першу свою поему про Запорозьку Січ, написану ще в чотирнадцять років, В. Винниченко дістав тиждень

темного карцеру в гімназії, який потім назвав своїм «першим політичним ув'язненням».

Володимир, досягнувши дев'ятнадцятирічного віку, вже мав певні літературні уподобання. Він захоплювався творами М. Горького (вплив якого відчувається в ранніх новелах Винниченка), Т. Шевченка, Панаса Мирного. Та майбутній письменник полишає гімназію, бо нестатки не дали змоги продовжити навчання. Заробляючи на життя поденщиною, він подорожує рідною Україною. Спостереження та враження від цих мандрів, що тривали рік, Винниченко пізніше використав у власній творчості.

Проте зовсім від навчання Володимир не відмовився: він склав іспити екстерном, коли мешкав у свого брата Андрія, який працював наглядачем у тюрмі містечка Златопіль. У місцевій гімназії В. Винниченко й отримав документ про освіту. Але Володимир і там шокував викладачів: коли йшов на іспит, одяг солом'яний бриль, вишиту сорочку, на руку взяв кирею. Екстравагантні вчинки та епатаж – ось чим він відповідав на зверхність і спроби його принизити.

Майбутній знаний письменник, отримавши документ про освіту, поринає у світ літератури і робить це з притаманними йому напором та зухвалістю. Незважаючи на те, що був лише початківцем, він не вагаючись відіслав свою поему «Софія» до редакції поважного львівського часопису «Літературно-науковий вістник». Ще й супроводив її листом, рядки з якого підкреслюють його впевненість у власних силах:

«Прошу <...> надрукувати мою «Софію».

Я вже раз посилав вам, та Господь її знає, де вона ділась, бо ніякого ні від кого одвіту не маю. Гадаю, що на кордоні не пропустили її через те, що написав її гімназист, а гімназістам, відома річ, нічого ні писать, ні друкувать не можна. Коли ж вам вона не придатна, то благаю надрукувать в якому-небудь другому українському часописі... Мені ж, благаю, напишіть (в случаї, якщо вона не може бути надрукована), чим вона непридатна. А як надрукуєте, то і об сім сповістіть».

Вже в цьому короткому листі відчувається зухвалість, притаманна В. Винниченкові, бо хто він був на той час? Але вимоги свої він висловлював чітко! Ця поема, присвячена розробці відомої у світовій літературі теми нещасливого кохання дівчини з бідного роду до панича, якою переймалися Т. Шевченко, Панас Мирний та І. Нечуй-Левицький, була ще досить слабкою, але на літературній ниві у Володимира все було ще попереду.

У серпні 1900 року Винниченко вступає на юридичний факультет Київського університету. На той час студенти, захоплені ідеями національного визволення України та її автономії, постійно страйкували, брали участь у демонстраціях протесту проти політики уряду. Це була його стихія. Щоб приборкати юнаків, було впроваджено виключення з навчальних закладів – така доля спіткала і В. Винниченка, тому провчився він в університеті лише три семестри. До то-

го ж з відрахуванням його позбавили права вступати до будь-яких інших вищих навчальних закладів.

Але Володимир вже отримав те, чого прагнув: його внутрішній, індивідуальний бунт знайшов нарешті відповідну форму й оточення: він став членом Революційної Української партії (РУП). І 14 лютого 1902 року Винниченка було вперше арештовано. У Лук'янівській тюрмі йому довелося провести декілька місяців, а після закінчення терміну покарання Володимиру заборонили жити в місті Києві. Саме того ж 1902 року відбулася й найважливіша подія в літературній діяльності В. Винниченка-літератора.

Євген Чикаленко в українських колах був чи не найвідомішим меценатом, який опікувався розвитком національної літератури. Він від імені редакції, але з власних коштів сплачував молодим авторам доволі пристойні гонорари, чим сприяв тому, щоб у провідних журналах («Літературно-науковий вістник» і «Киевская Старина») друкувалися літературні твори письменників-початківців.

Одного дня Євген Чикаленко запитав у співробітника редакції «Киевской Старины» Федора Матушевського, чи ще не з'явився часом «геніальний письменник». Це було традиційне іронічне питання, але цього разу на нього він отримав неочікувану відповідь: «Геній, не геній, а новий талановитий письменник є! Я <...> на сон грядущий взяв читати оповідання якогось невідомого Винниченка – «Силу і красу», думав швидше заснути, але з перших же рядків захопився і по-

чав голосно читати Єфремову, а як скінчив, то довго не могли ми заснути, розмовляючи про нього. Дійсно талановито написане оповідання, але Науменко не хоче друкувати цієї, як він каже, «горьковщини», бо жінка його каже, що тоді в порядних сім'ях не можна буде держати на столі “Київської Старовини”».

Чикаленко взяв рукопис, щоб ознайомитися з ним, – і тут же, навіть не встаючи з місця, прочитав це оповідання з великим інтересом, тим паче що автора він вже знав, оскільки В. Винниченко був у Є. Чикаленка разом з іншими студентами і спілкувався з ним. Меценат так захопився цим оповіданням, що одразу ж пішов до Науменка, і хоч з великим спротивом із боку останнього, а зрештою умовив-таки його надрукувати цю новаторську річ.

До того ж Є. Чикаленко, котрий щиро захопився талантом автора, написав В. Винниченкові відвертого листа, у якому виказав своє захоплення цим твором, але й одночасно м'яко вказав на деякі його недоліки. Але меценат із гордістю міг відзначити, що має нагоду посприяти народженню великого письменника: «Вчора я у Києві прочитав Ваше оповідання, спішу поділитися з Вами своїми враженнями. На мою думку, оповідання написано вельми талановито, читається з інтересом, навіть захоплює. Очевидячки з Вас може виробитись неабиякий письменник. Але Вам треба багато, багато працювати. Ті місця оповідання, де ведуться розмови, написані надзвичайно гарно, а все, що говориться від автора – знач-

но гірше. Ваша повість ледве-ледве пройшла в ред. комітеті. Всі кажуть – написано талановито, але зміст дуже брудний, очевидне подражаніє Горькому. Довелось багато місць повикидати, погладить, бо інакше її не хотіли печатать, кажучи, що сієї повісті не можна вголос читати в сімейному колі. В сему є багато правди».

У своєму оповіданні Винниченко змалював двох містечкових злодіїв, Ілька Чубатого й Андрія Голуба, а також жінку з того ж кола «випадків суспільності» – Мотрю Чумаченко, дочку удівця-п'яниці, у яку закохані обидва злодії. Мотря постає перед непростим вибором: Ілько й Андрій – повністю протилежні натури. Вони навіть злочини вчиняють по-різному: Ілько «побачив, взяв та й герехт», а ось Андрієві потрібні «спектаклі»; він хитріший, більш винахідливий, підступніший.

Для Мотрі Ілько є втіленням краси, а Андрій – сили. Вона добре усвідомлює різницю між ними двома. Красень Ілько гарніший, але в його м'якості криється безвільність, а жінці потрібна надійна опора. Андрій же, хоча й грубий, і навіть жорстокий, проте Мотря інтуїтивно відчуває, що з ним вона «не пропаде». Однак зробити остаточний вибір Мотрі нелегко: вона, як сама зауважує, «привикла» до обох.

Винниченко навів у творі класичний любовний трикутник. От якби Ількові – Андрієву рішучість і волю, а Андрію – Ількову красу! Мотря навіть, сміючись, говорить: «Якби можна при двох вийти!» Але, в остаточному підсумку, оби-

рає-таки Андрія.

В оповіданні «Сила і краса» вже можна побачити основу майбутніх Винниченкових парадоксів. Уже тут з'являється думка про відносність, умовність будь-яких моральних табу, нав'язаних людині суспільством. В. Винниченко зухвало заперечував пуританську регламентованість життя. І хоч був у цьому його азарті і якийсь ризикований розмах, він одним із перших починав по-іншому розуміти культ насолоди життям. Радість життя, його повнота і яскравість – понад усе! У «Силі й красі» ця філософія лише зароджувалася. Більш конкретно Винниченко формулюватиме її згодом – у своїх п'єсах і романах, написаних у 1907—1912 роках.

«Сила і краса» приносить Винниченкові заслужене визнання. М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко у відгуках на це оповідання суголосно відзначили, що в українській літературі зазвучав новий, несхожий на інші, голос.

Заборона на проживання в місті Києві стала однією з причин, через яку В. Винниченко переїжджає на Полтавщину, де починає працювати репетитором у родині місцевих поміщиків. Тут він продовжує вивчати життя народу, веде політичну агітацію.

На Полтавщині у той час було неспокійно: селяни доволі часто бунтували. Винниченко не міг залишатися осторонь, і навіть коли восени йому довелося піти на військову службу, він, однак, не покинув пропагандистської роботи.

На військову службу він потрапив унаслідок того, що його виключили з університету. У свідоцтві, яке він отримав, було зазначено: «В счет прохождения университетского курса имеет три зачетных полугодия (1—3 семестры).

Но так как он не выслушал полного курса, не удостоен ученой степени или звания, то на него не распространяются права и преимущества, представленные лицам, окончившим курс университетского учения с ученой степенью или званием». Саме відстрочка від військової служби була тією перевагою, яку втратив молодий Винниченко через виключення з вищого навчального закладу, тому він обов'язково підпадав під осінній призов до армії. Призивали його не солдатом, а «вільноозначеним». Для таких людей, які мали повну середню освіту, були певні послаблення, але Володимирові Винниченку, як людині, що була звинувачена в протиярядовій діяльності, в армійській частині приділяли особливу увагу, щоб невгамовний бунтар не почав проводити агітаційну роботу серед солдат. Проте Винниченко кожного вечора переодягався в цивільне і залишав казарму свого п'ятого саперного батальйону, поспішаючи на зустріч з робітничою молоддю – саме щоб агітувати! Цілком зрозуміло, що займатися агітацією у власній казармі було б необачно.

Володимир розумів, що його революційна робота може спровокувати черговий арешт. Незабаром він дізнався від товариша, який служив у канцелярії роти, що його збираються заарештувати за нелегальну пропагандистську діяль-

ність. Розуміючи небезпечність свого становища, Винниченко не став чекати арешту: пізно ввечері 13 лютого 1903 року він прийшов до своїх добрих знайомих Лівицьких, які спорядили його в дорогу, а шинель і кашкета порізали і спалили. Винниченко втік за кордон, до Галичини.

Мешкаючи то в Галичині, то на Буковині, він починає писати статті й листівки, постійно співпрацюючи з газетами РУП «Праця» та «Селянин». Щоб переправляти агітаційні журнали до Росії, Володимирові самому доводилось не раз перетинати кордон, звісно ж нелегально. Така напруга і ризик, мабуть, були йому тільки до вподоби, але одного разу паспорт австрійського підданого не ввів в оману жандармів, які не вагаючись заарештували В. Винниченка. Та хіба ж це могло зупинити його!

Життя продовжувало набирати обертів, у ньому все тісніше поєднувалися мистецтво й політика. У цей час під псевдонімом В. Деде були надруковані як партійна література оповідання В. Винниченка «Салдатики!», «Боротьба», «Суд». А незабаром почали з'являтися і його п'єси.

У 1903 році у Львові, де В. Винниченко жив під чужим прізвиськом (Зіновій Дедевич), побачила світ його перша книжка «Повісті й оповідання», до якої увійшло п'ять творів: «Боротьба», «Антрепренер Гаркун-Задунайський», «Біля машини», «Сила і краса» та «Суд».

Є. Чикаленко, який уважно слідкував за літературною діяльністю свого підопічного, писав Винниченкові:

«...Платитиму за Ваші праці не тільки у «Вістнику» і «К. Старине» (бо й в сему журналі за всі твори українські, не тільки Ваші, плачу я, але се між нами), а й за праці, поміщені в інших галицьких журналах. Звичайно, бажалося б, щоб Ви друкувались у «Вістнику», бо сей журнал так сяк доходить в Росію. Але в виборі журналу я Вас не думав стіснять і в оцінку твору не вхожу, т. е. чи подобається чи не подобається мені Ваша праця, я платити буду. І коли я критикую Ваш твір, то не яко «роботодавець», а як Ваш приятель.

Ви, звичайно, розумієте, що Вас я мало знаю, не настільки я з Вами близький, щоб я помагав Вам, я дбаю тільки про літературу і, знов кажу, плачу за белетристику в «К. Старине» не тільки за Ваші твори, а всім. Се в скобках. В інтересах нашої літератури Ви повинні писати не хапаючись, а обробляти, вигладжувати свої твори.

От через що я платитиму Вам помісячно, а не «іздельно». Вас буде «смуцать» рахунок, і добре! Я Вам ставлю умову – за сих 300 руб., які Ви відберете від мене за рік, Ви повинні написати не менше п'яти друкованих аркушів за рік, в якому журналі схочете. Чи Ви получите який гонорар за сих 5 аркушів з редакції, се до мене не стосується. Я плачу Вам 300 р. на рік і край!»

Тепер про твори В. Винниченка заговорили. Нового письменника нарекли «українським Горьким». Яскраві образи, бунт проти умовностей, заперечення традиційної моральності та парадоксальність сюжетів – усе це примушувало чита-

чів захоплюватися текстами цього автора та ховати їх подалі від дітей.

У липні 1903 року під час перевезення нелегальної літератури з Галичини до Києва на кордоні Винниченка знову заарештували: візник-контрабандист видав його жандармам за винагороду у тридцять рублів! Його схопили з паспортом на ім'я австрійського підданого – студента Львівського університету Генріха Долинського. При ньому було знайдено 506 примірників брошури «Робота», 202 примірники оповідання «Боротьба», 500 примірників оповідання «Салдатики!», 203 примірники газети «Селянин», 82 примірники брошури «Чи є тепер панщина?». Його маскуванню було доволі швидко спростовано одним із колишніх його начальників, який засвідчив, що це зовсім не австрійський підданаць, а втікач із солдатів Володимир Винниченко. Тому письменника доставили не до тюрми, а до головної гауптвахти київського гарнізону.

Склалося так, що цього разу справу В. Винниченка одночасно вели військова влада й жандармерія. Батальйонний суд інкримінував йому карні статті – дезертирство, втечу за кордон, використання чужого паспорта. Жандарми звинувачували його в таких державних злочинах, як перевезення нелегальної літератури та участь у революційній діяльності. За пропаганду серед війська та дезертирство його мали засудити до військової каторги, а за суто політичне «злочинство» – провезення нелегальної літератури – він повинен бути за-

суджень окрем.

Військовий суд вирішив віддати В. Винниченка до дисциплінарного батальйону на один рік і шість місяців, але слідство затягувалося, й ув'язнений залишався на гауптвахті. Цілих два роки буде тривати це ув'язнення, майже до революційних подій 1905-го. Але, на щастя, він мав дозвіл на «письмові заняття». Саме тоді він написав оповідання «Голота», яке одержало першу премію «Киевской Старини» й принесло письменникові літературну славу та визнання.

У вересні 1904 року В. Винниченко робить спробу потрапити до Київського військового шпиталю. Зрозуміло, що там, на відміну від гауптвахти, були кращі умови, до того ж він мріяв про втечу. Після того, як він провів півтора року в камері-одиначці, митець здійснив спробу симулювати божевілля та самогубство через повішення.

Це було відчайдушне й складне рішення, яке мало не спричинило справжнього лиха, бо В. Винниченка вийняли з петлі вже непритомним. Налякані такими рішучими діями в'язня жандарми, хоч і поклали його до лікарні, але при цьому втричі збільшили охорону, отже остання надія ув'язненого на втечу згасла.

24 вересня 1904 року з'явився Маніфест Миколи II: з нагоди народження спадкоємця престолу оголошувалася амністія. Це означало і припинення політичної справи В. Винниченка, якого мали звільнити після 15 місяців ув'язнення. Однак ця амністія, на жаль, не стосувалася військової служ-

би, і В. Винниченка перевели на півтора року до дисциплінарного батальйону, звідки він писав своїм друзям: «Знаходжусь в госпіталі, у відділенні для нервовохворих. Наді мною стоїть табличка: «Вільноозначений 21 сап. бат. Вол. Винниченко». Політична моя справа цілком закінчена (припинено за Маніфестом), а військова моя справа не закінчена, так як в моєму батальйоні не люди, а ідіоти.

Слава Богу, що я не потрапив до дисциплінарного батальйону, бо мене хотіли після закінчення політичної справи туди відправити. Після гауптвахти мене зараз же відвели до роти та оголосили, що я буду значитись рядовим до того часу, поки не складу іспита на прапорщика запасу. Як це вам подобається? Але я, скільки б вони мене не тримали, іспита складати не буду. За законом мене повинні звільнити в запас армії, але за таємною інструкцією вони повинні мене потримати ще трохи».

Проте вже восени 1905 року В. Винниченко перебував у місті Львові, якимсь дивом скоротивши собі строк покарання. Тут він захопився політичними справами партії та організацією соціал-демократичної газети. У грудні 1905 року РУП реорганізувалася в УСДРП – Українську соціал-демократичну робітничу партію, а В. Винниченко став одним з її лідерів.

Ці зміни були очікувані, оскільки всередині РУП не було єдності щодо ідеї української державності. Після розколу партії більша частина стала називатися Українською со-

ціал-демократичною робітничою партією. За мету вона проголошувала ліквідацію самодержавства і встановлення демократичного ладу в Росії, скасування залишків феодалізму в соціально-економічній сфері, вимогу національної автономії, запровадження свободи слова, друку, маніфестацій тощо.

Партійці, захоплені ідеями знищення самодержавного режиму, були впевнені, що в демократичній Росії настануть кращі умови життя для всіх народів, що входили до складу Російської імперії, і саме це допоможе розв'язати їм національне питання.

В. Винниченко був імпульсивною людиною, що позначалося й на його політичній діяльності, в якій він багато кого шокував своїми нездійсненими та часом жорстокими проєктами: наприклад, він міг запропонувати по всій Україні в одну ніч підпали поміщицьких садиб! Коли ж друзі-революціонери не підтримали його, засмутився, оскільки в його бурхливій уяві вже виникла яскрава картинка, як старий світ воднораз згорає в полум'ї – заради побудови нового життя. Незважаючи на реалії конкретної історичної ситуації, можливі негативні наслідки певних вчинків з боку організації, В. Винниченко прагнув негайної дії, політичної реалізації, можливо, саме тому він завзято протистояв іншому лідерові Української соціал-демократичної робітничої партії – М. Поршу.

Проте більш вдалою сферою реалізації амбіцій В. Винниченка виявилась літературна творчість. Письменник видає друком нову книгу, у якій, окрім старих оповідань, було вміщено декілька нових: «Заручини», «Контрасти», «Мнімий господін», а також «Голота», за нього Винниченко, як вже згадувалося вище, одержав премію від журналу «Киевская Старина».

Коли цю книгу прочитав І. Франко, він подав на неї схвальний відгук: «І відкіля ти такий узявся? – так і хочеться запитати д. Винниченка, читаючи його новели, яких у оцій книжці зібрано сім. Серед млявої, тонкоартистичної та малосилої або ординарно шаблонової та безталанної генерації сучасних українських письменників раптом виринуло щось таке дуже, рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом, як саме життя, всуміш: українське, московське, калічене й чисте, як срібло, що не знає меж своїй обсервації і границь своїй пластичній творчості. «І відкіля ти взявся у нас такий?» – хочеться по кожному оповіданні запитати д. Винниченка».

І. Франко і Леся Українка особливо вирізняли оповідання «Голота» – самоцінні особистості, зі своїми сподіваннями та драмами життя, всі вони однаково важливі. Читач не може однозначно визначити, хто ж головний серед голоти, мешканців «чорної кухні» при панській економії, оскільки доля кожного персонажа виявляється важливою в ідейному

здумі автора.

У той же час В. Винниченко захоплюється новими проблемами, які стануть для нього однозначно рівноцінними, як в особистому житті, так і у літературній творчості – питаннями моральності та психології людей, особливо революціонерів. Хто вони, ті люди, які збираються будувати новий мир? Чи можуть вони втілити ті ідеали, які є основою революції? Усе глибше занурюючись у ці питання, митець несподівано усвідомив, що відповідь на них є невтішною, оскільки ідеальну мету не можуть здійснити, втілити в життя неідеальні люди. Очевидність цієї невідповідності Винниченко і намагався продемонструвати в прозі та драматургії. Таким твором, наприклад, була новела «Дрібниця» («Моє останнє слово»), надрукована вперше 1906 року.

У центрі сюжету цієї новели життя звичайного студента, який випадково потрапляє в коло молодих соціалістів. Позбавлений справжніх переконань, головний персонаж, коли його заарештовують, видає жандармам усіх, кого називав своїми друзями. Твір побудовано у формі передсмертної сповіді, оскільки герой, не маючи змоги пробачити собі скоєний злочин, усвідомлюючи власну провину, слабкодухість, свій мимовільний гріх, вирішує покінчити із собою. Також у новелі є ще один цікавий персонаж – студент Андрій Гаюра, якому дорікають за те, що він не цурається звичок, які вважаються «буржуазними».

Андрій Гаюра цілком щиро дивується: а хіба соціалісту

«не можна ні в театр піти, ні вина випити?». Він вірить, що людина, яка живе великою ідеєю, ніколи не буде рабом життєвих дрібниць, і тому говорить: «Ми – не аскети. Ми люди. А людина мусить жити широко й радісно. У всьому можна знайти радість, як уміти й хотіти». Проте автор тонко розвінчує цю тезу: майбутній самогубця став саме «рабом дрібниці»...

До цієї теми В. Винниченко звертається також і в першій своїй драмі «Дисгармонія»: Мартин – сильна особистість, він проповідує культ сили і свободу, позбавлену лицемірної «буржуазної» моралі. «Я нічим не хочу зв'язувати себе, і наплювать мені на всі моралі, на всі ржаві кайдани, що чіпляють на себе люди». «Мораль видумана для безсилих. Коли безсилі робляться дужими, вони заводять свою мораль, як новий хазяїн заводить нові свої шпалери на квартирі», – проголошує Мартин. Його опонент, революціонер Грицько, хворий, неврастенічний, бунтує проти цих ідей: «Ми страшенно дисгармонічні. Я певен, що кожен з нас, заглянувши в себе, іноді лякається. Як?

Ми ж – передові люди, ми – борці за правду, за добро, ми повинні бути чистими, високими. А ми так само, як і всі, ходимо в публічні доми, сидимо в кабачках, інтригуємо, сплетничаємо, брешемо, завидуємо... Ми тільки спочатку піднімаємося від ідеї, а потім стаємо чиновниками її. У нас уже фігура робочого десь пропадає, й ми маємо якесь наукове розуміння: «робочий клас», «маса» і т. д.»

До речі, цікаво: думки, які так хвилювали самого В. Винниченка, він вклав у уста обох героїв! Не лише його твори були парадоксальні – його власні погляди теж були суперечливими, неоднозначними.

У вересні 1906 року В. Винниченка знову заарештували у справі газети «Громадська думка», яку почав видавати Є. Чикаленко. У протоколі першого допиту Володимир Кирилович власноручно записав, що до жодної нелегальної організації він не належить і займається виключно літературною працею. Незважаючи на це, його довго тримали в Лук'янівській тюрмі разом із Сергієм Єфремовим, Андрієм Жуком і Володимиром Степанківським. Як згадував пізніше Володимир Степанківський, на Лук'янівці він та В. Винниченко взялися студіювати англійську мову, а С. Єфремов – французьку.

Ця тюрма так змальована в оповіданні Винниченка «Темна сила»: «За домом неволі, похмурим двоповерховим будинком з рядами заграбованих вікон, задумливо зупинилось сонце і сумно дивиться в його невелике подвір'я своїм косим промінням. А він, сей дім неволі, ся двоповерхова домовина, сіра і брудна, байдуже приймає ласку сонця і мовчить. Тихо-тихо. На розчинених вікнах обох поверхів, обнявши безсилимими руками ґрати, сидять «важные политические» і мовчки дивляться у синє вечірнє небо. А воно таке велике, широке, таке могуче, як життя! Незмірною ласкавістю і

тихою журбою віє від сих вільних, кучерявих хмаринок, що пливуть собі кудись поза дім неволі. І дивним здається під сею величезною ласкавістю і миром природи ся величезна жорстокість і злочинство сієї домовини...»

Є. Чикаленко писав В. Винниченкові до в'язниці листи й просив не гаяти дарма час в ув'язненні та продовжувати займатися літературною працею.

У квітні 1907 року В. Винниченко вийшов на волю – під заставу 500 карбованців, гроші дав Є. Чикаленко. Володимир Кирилович, коли виходив з тюрми, обіцяв С. Єфремову, що обов'язково його визволить, і дійсно зробив це за тиждень. Суд усім обвинуваченим було призначено на 12 жовтня 1907 року. Письменник, дізнавшись про те, що за «сукупністю провин» йому загрожує каторга, у день суду перетнув російсько-австрійський кордон і прибув до Львова. Так Володимир Кирилович Винниченко знову став політичним емігрантом.

Цей рік був відзначений ще однією важливою подією в особистому житті Винниченка. Ще після виключення з університету він як «вільноозначений» п'ятого саперного батальйону відвідував одного з товаришів по партії, Євгена Голіцинського, і познайомився з його дружиною Катериною. Чоловіків пов'язувала політична діяльність, а ось Катерину з Володимиром – дещо інше. Важко сказати, коли саме поринула вона завдяки своїм почуттям до В. Винниченка в незрозумілі стосунки з письменником, які навіть звичайним ро-

маном не назвеш. Вона надсилала йому листи під час ув'язнення, і хоча цензори ретельно закреслювали деякі слова або навіть цілі речення, то була велика втіха для арештанта, що сидів у камері-одиночці. Та почуття Володимира до Катерини було важко назвати коханням. Коли ж до в'язниці потрапляє вона, він також пише їй.

Чимало листів вони надіслали одне одному вже після звільнення Катерини у 1907—1908-х роках. Вона на той час працювала коректором у редакції газети «Рада», а В. Винниченко мешкав у містечку Любеч на Чернігівщині, розмірковуючи над новою п'єсою – «Шаблі життя». Звідти він писав Катерині, що оселився в чудовій місцевості, у лісі, у гарному будинку, з вікон якого можна бачити, як блищить і сяє Дніпро.

Писав письменник і про свій внутрішній стан, про те, що відбувалося в його душі. А було там якесь невдоволення, що причаїлося в глибинах його серця. Цей стан В. Винниченко збирався описати, відтворити в одній зі своїх п'єс. Він писав: «Чую я, Катерино, що починаю ставати таким, яким був до своїх арештів. Почуваю це з радісною обережністю, боюсь налякати те, що вертається. Правда, занадто багато пережито, передумано, занадто багато викинено за борт того багажу, з яким я сідав на свій життєвий човен, але є нові придбання, новий багаж. Останніми часами я «ободиночився», – все меньч і меньч стало у мене близьких людей. Іноді раніше я почував себе від того доволі погано, а тепер якось загарту-

вався і думаю навіть, що, може, це й найбільше сприяло придбанню найціннішого багажу мого. Ну, бувай здорова, хороший мій друже. Правда ж, ми тепер близькі друзі? Я дуже радий, що ми так щиро побалакали, тепер ти мені ще рідніша і ближча, але ближча инчою (може, на чий смак і кращою) близьістю. Пиши, що напевне думаєш робити...»

На жаль, любов, яка захопила Катерину, не знайшла відповіді в серці В. Винниченка, хоча той і цінував її як друга, якому повіряв свої переживання. Так саме вона розуміла його краще за інших, із сумом зауважуючи стосовно Володимира, «що чоловік бачить не дійсність, а те, що йому хочеться або треба...».

Митець вперто звав себе та Катерину «товаришами нижчої форми», ніби підкреслюючи їхні суто товариські стосунки. Це спричиняло біль, який відчувається в листах Катерини: «Ти не бачив, скільки мук ти мені причиняв, ти не бачив, які страждання доставляєш мені, торкаючись деколи до самих болючих ран... Ти не помічав цього, бо ти груб, ти вимагаєш від других надзвичайної делікатності, жадне відношення до тебе не здається тобі досить делікатним, досить хорошим. Яке ти маєш право вимагати від других того, чого сам їм не даєш? Мене тягнуло до тебе: твій розум, твоя енергія, твій жар, твоя незаурядність... Я тебе все-таки люблю так, як ніхто тебе не любитиме...»

На всі непоставлені запитання В. Винниченко дав відповідь у своєму листі: «Катерино! Мені соромно. Я не кохаю

тебе; не кохаю так, як можу і хочу: не дріжить моє серце радістю на твою посмішку, не стискується холодом од сумного твого погляду, не живе тобою. Будьмо ж чесні і самолюбиві, – наші теперішні відносини образливі для нас. Мені дуже соромно. Я хочу бути чесним перед собою і людьми. Мені соромно, що наші відносини фальшиві, маленькі, дрібні; мені соромно за моє чахле чуття. (Тільки що була ти і, розсердившись, пішла. Я справді хотів іти з хати, мені треба було до десятої години вже вийти з дому, але ти хотіла бути ображеною і не хотіла вірити. Ну, та це не так важно.)

І не того мені сором, що я нечесно відношусь до Євгена, а того, що не можу прийти до тебе і сказати: «Я люблю тебе.

Покинь Євгена і живи зо мною». Я чую, що се була б брехня, і досадно й соромно, і за тебе соромно. Соромно, що ти така, як і инчі, не маючи чуття всередині, зверху не цураєшся знаків, що бувають тільки при коханню. Досадно, що ти так байдуже, так легкодухо прийняла все це і не одпихнула мене з гнівом, не кинула мені в лице палкого слова і не очистила мене своїм запалом.

Досадно, що ти все це дозволила із одної тільки цікавості! Навіть «кров'ю» оправдать тебе не можна. І мені весь час було тяжко, і досадно, що ми брешемо. Я не розумів, для чого. А коли зрозумів, коли побачив, що ми тільки хочемо любити, хочемо, щоб нас любили, тоді досада моя пройшла і мені стало жаль нас, стало обідно за себе, стало соромно своєї брехні.

Я хочу бути чесним, чистим, Катерино, я хочу сміливо і гордо дивитися сам собі в очі. Прости мене і забудь це все. Будемо, як перше, товаришами нижчої форми. Але щирими, справжніми, не формальними товаришами! Правда, краще було б, якби ти не «цікавилась»; не того краще, що всього цього не було б, а того, що я не знав би про тебе того, що знав. Але, може, воно й краще. Може, через це ми будемо щирішими «нижчими» товаришами.

Ти не сердися на мене? Не сердься, Катерино. Володимир».

Мабуть, ця жінка розуміла його складний характер, оскільки ще деякий час продовжувала листуватися з ним, усвідомлюючи при цьому неможливість бути разом, відсутність кохання з боку Володимира. Але життя взяло своє, і колись важливе, як повітря, листування поступово зійшло нанівець. І все ж таки ця сумна історія була історією кохання, яке, навіть не маючи відповіді, все ж залишилося великим почуттям.

Тепер повернемося до суспільно-політичної діяльності Винниченка. Нова емігрантська смуга тривала в житті В. Винниченка дуже довго – з жовтня 1907-го до травня 1914 року.

Галицькі соціал-демократи радо зустріли В. Винниченка у Львові. Його там уже добре знали як талановитого письменника й енергійного партійця. Тиждень перебування у Льво-

ві загалом був наповнений численними зустрічами. Зокрема, як згадував товариш Винниченка по партії, з яким той приїхав до Львова, А. Жук, «відбулися у нас спільні наради з галицькими товаришами в УСДРП в особах В. Левинського і Л. Ганкевича, і тут виник план створення фінансової підстави для партійного видавництва, що обслуговувало б потреби обох соціал-демократичних партій, наддніпрянської і галицької, маючи між іншим на увазі київський збірник «Дзвін»... З цією метою було порішено, щоб ми, троє наддніпрянців¹, їхали до Америки збирати гроші на видавництво серед галицьких емігрантів».

У пошуках грошей Володимир Винниченко звернувся до однопартійця та близького приятеля Левка Юркевича, який мешкав тоді у Швейцарії, де йому дісталася від батьків частина родового маєтку. Як на те, на вокзалі перед відходом поїзда на Женеvu у Володимира Кириловича вкрали портфель із спільною «касою», щоправда, майже порожньою! Письменникові в переповненій емігрантами з Росії Женеві судилося затриматися на кілька місяців, оскільки сподіваних грошей у Л. Юркевича не було... Слід було знаходити фінансування самостійно, а це означало знов засісти за літературну працю.

Винниченко старанно пише оповідання за оповіданням, пересилаючи їх Є. Чикаленкові для публікації в газеті «Рада» або ж до «Літературно-наукового вісника» у Львові. На-

¹ третій – Степанківський

прикінці 1907 року в збірнику «Дзвін» з'являється та сама п'єса, про яку Винниченко писав у листах до Катерини Голіцинської, – «Щаблі життя».

Драма викликала резонанс – її нещадно розкритикували. «Щаблі життя» навіть називали «торжественним гімном проституції», «апотеозом самця та ще соціаліста»! Особливо різкої критики зазнав твір з боку редактора газети «Слово» Симона Петлюри, який наголосив на шкідливості самої «теорії» чесності з собою, мовляв, «на таку мораль індивідуалізму робочий клас не пристане».

Навіть завжди прихильний до Винниченкового таланту Є. Чикаленко був розчарований: «Прочитавши знов «Щаблі життя», я остався при всіх тих поглядах на сю п'єсу, які Вам... висловлював. По виконанню вона краща за попередні драматичні п'єси, але по думкам – се анархизм, в найгіршому значінню сього слова. Герой, на мою думку, таки справді «прямолинейний дурень», хлопчина 1-го курсу, який начитався нігілістичних (при тім старих) книжок і, хоч кров з носа, хоче жити по наміченій програмі... Ви одкриваєте Америку, про яку вже всі й забули думати».

Що ж написав В. Винниченко, що спричинило таку реакцію? Персонаж драми Мирон Купченко керується в житті новою філософією. Він заперечує стару, лицемірну буржуазну мораль, вважаючи, що слід «одкинуть все зайве, все, що оджило своє» (йдеться не про загальнолюдські цінності, а саме про боротьбу класів). У цьому сенсі проститутки – ча-

стина пригнобленого класу, соціального дна. Вони так само, як і інші знедолені, потребують захисту. Мирон вважає, що формою такого захисту можуть бути профспілки. На проти- вагу старим заповідям він висуває принцип «чесності з со- бою»: внутрішню погодженість людини із самою собою, лад і гармонію в душі.

Людина сама стає творцем своєї моралі. Це інколи при- зводить її до жахливих, подекуди абсурдних і жорстоких висновків, наприклад, до готовності «нової людини» «по- слать смерть» своїй безнадійно хворій матері: мовляв, наві- що «піддержувати муки старого слабоумного суцтва»?

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.